

РОЗДІЛ 12. ТУРИЗМ

РОЗВИТОК ПОСЛУГ ІНКЛЮЗИВНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ
ЯК СКЛАДОВА ТУРОПЕРЕЙТИНГУ В УКРАЇНІDEVELOPMENT OF INCLUSIVE AND REHABILITATION TOURISM SERVICES
AS A COMPONENT OF TOUR OPERATING IN UKRAINE

У статті розглянуто основні наукові підходи щодо визначення інклюзивно-реабілітаційного туризму. Розвиток інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні спрямовано на забезпечення рівного доступу до туристичних послуг для всіх категорій населення, зокрема для людей з різними фізичними можливостями, сімей з дітьми та літніх осіб, а також підвищення рівня їх соціальної адаптації. Розробка заходів та програм інклюзивного спеціалізованого туropolейтингу є необхідною передумовою формування регіональних стратегій соціально-економічного розвитку територій, залучення інвестицій та міжнародних грантових проєктів щодо розбудови інфраструктурних об'єктів та інклюзивних послуг, розширення спектру діяльності туристичних операторів України. Розробка заходів безбар'єрності в туризмі підвищують соціальний захист населення та привабливість туристичних дестинацій, створюють умови для розвитку інфраструктури інклюзивно-реабілітаційних послуг сфери гостинності та туризму країни в умовах повоєнного відновлення.

Ключові слова: інклюзія, інклюзивно-реабілітаційний туризм, туropolейтинг, безбар'єрне середовище, повоєнне відновлення.

The article discusses the main approaches to the definition of inclusive and rehabilitation tourism. It is noted that the development of inclusive and rehabilitation tourism in Ukraine has significant socio-economic potential. First of all, the development of this tourist destination contributes to ensuring equal access to tourist services for all categories of the population, in particular for Jews with different physical abilities, families with children and the elderly. The development of inclusive and rehabilitation tourism will not only help to increase the level of social integration, but can also have a positive impact on the country's economy by stimulating the creation of new jobs, attracting investment flows to the development of infrastructure facilities and services, and expanding the range of services of Ukrainian tourism operators. Creating conditions for the development of inclusive tourism is not an easy task. Accessibility issues and ways of implementing accessibility and barrier-free programs need to be promoted in a comprehensive manner, and accordingly, we have identified the main principles that should be relied upon when implementing such programs. Investments in the accessibility and adaptation of tourist facilities not only increase the attractiveness of Ukraine as a tourist destination, but also create conditions for the development of local communities, making inclusive and recreational tourism an important element of the country's sustainable socio-economic development. At the same time, it is necessary to pay attention to the negative factors that complicate the development of inclusive and rehabilitation tourism in Ukraine in today's realities and ways to overcome them. It has been determined that one of the key problems hindering the development of inclusive tourism is a lack of understanding of its significance and benefits. This problem encompasses several aspects, including a low level of awareness among government officials, tourism industry workers, hospitality industry, and the general public. One of the main principles of Ukraine's post-war reconstruction should be the formation of a barrier-free environment that will become the basis for the development of inclusive tourism. We propose an improved functional model of inclusive and rehabilitation tourism in Ukraine in the postwar period. Such a strategy will not only support the social integration of vulnerable groups, but also ensure sustainable economic development of the country in the new reality.

Key words: inclusion, inclusive and rehabilitation tourism, tour operating, barrier-free environment, post-war recovery.

УДК 338.48-2-056.26:338.488(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure83-55>

Бедрадіна Г.К.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туристичного
та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний
університет

Нездоймінов С.Г.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри туристичного
та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний
університет

Bedradina Ganna

Odessa National Economics University

Nezdoyminov Sergii

Odessa National Economics University

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні виклики, які пов'язано з військовою агресією РФ проти України, наслідки глобальної пандемії COVID – 19 відзначаються зростанням кількості громадян, які потребують соціальної та спеціальної реабілітаційної допомоги та належать до різних інклюзивних категорій. На ринку туристичних послуг їх відносять до категорії інклюзивних туристів. В державі спостерігаються зміни людської обмеженості від медичної до соціальної; активізується діяльність органів місцевого самоврядування щодо розробки програм працевлаштування громадян з інвалідністю та їх залучення

до суспільного життя; збільшуються державні гарантії для людей з інклюзивними потребами; формується безбар'єрне середовище сфери гостинності; відбувається активна взаємодія між державою та громадськими організаціями для вирішення проблем цієї категорії населення. Шляхи впровадження спеціалізованих програм та послуг інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні привертають все більш уваги фахівців, саме це і визначило актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам безбар'єрності в туризмі, розвитку інклюзивних туристичних послуг для осіб з

обмеженими фізичними можливостями, літніх людей і сімей з дітьми, а також підходам до визначення поняття інклюзивно-реабілітаційного туризму присвячені дослідження вітчизняних та закордонних науковців та фахівців-практиків. Основні визначення, особливості та характеристики інклюзивно-реабілітаційно туризму розкрито в працях Ф. Алі, Л. Кейн, Т. Лежандр, Л. Ву [1], Н. Влащенко [2], Д. Бухаліса, С. Дарсі [3], Ю. Барського, Д. Бакоти, І. Єрко [4], В. Лепського, Л. Науменко, І. Борисової [5], Л. Матвійчук, Л. Чепурди [6], Г. Кучер, О. Кравченко [7] та багатьох інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення факторів, які ускладнюють надання інклюзивно-реабілітаційних послуг на ринку туропереїтингу, обґрунтування напрямів подальшого розвитку безбар'єрного туризму та формування моделі розвитку інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження.

За даними державної статистики, кількість людей з інвалідністю постійно зростає, що створює необхідність пошуку нових способів їх соціальної інтеграції та активізації. За останні два роки через бойові дії на території країни, велика кількість громадян отримали важкі поранення та зазнали психологічних травм. Ці категорії населення потребують реабілітаційних та соціальних послуг, які можна впровадити та реалізувати завдяки заходам безбар'єрності в туризмі, спеціалізованим програмам туристичної мобільності людей з інвалідністю та доступу їх до туристично-рекреаційних ресурсів, соціальної відповідальності суб'єктів туристичного бізнесу. Розробка напрямів розвитку інклюзивного туризму в Україні потребує заходів державно-приватного партнерства, регіонального аналізу потенціалу сфери рекреації та туризму, закладів гостинності, залучення міжнародних грантових програм, формування стратегії розвитку послуг доступного туризму в сучасному туропереїтингу.

В сучасних реаліях глобалізації та інтеграції перед світовою спільнотою все більше набирають актуальності питання забезпечення рівних умов на працю, відпочинок та доступ до об'єктів інфраструктури для громадян з різними можливостями. Відповідно і питання доступу до туристичних послуг туристів з обмеженими можливостями виходять на новий рівень, що безпосередньо пов'язано з можливістю надання послуг в сфері гостинності особам з обмеженими фізичними можливостями, літнім людям та багатодітним сім'ям і це відповідає принципам соціальної справедливості та гарантування прав людини в будь-якому куточку світу. Як вже було згадано, питанням визначення дефініції «інклюзивний туризм» та безпосередньо розвитку такого виду туризму во всьому цивілізованому світі приділяється все більше і більше уваги, але деякі трактування науковців та фахівців мають різне

тлумачення. Так дослідник Н. Влащенко визначає інклюзивний туризм, як процес співпраці різних учасників сфери туризму, з метою створення доступних умов відпочинку для людей з інвалідністю, який охоплює аспекти мобільної, візуальної, слухової та когнітивної доступності, що дозволяє людям з особливими потребами функціонувати незалежно, з почуттям власної гідності, на рівних умовах з іншими [2, с. 123–125]. Також в науковій літературі має місце визначення категорій «доступний туризм» (accessible tourism) та «доступний туристичний продукт». Науковці Д. Бухаліс та С. Дарсі визначають, що «доступний туристичний продукт передбачає збільшення кількості туристичних напрямів, продуктів та послуг, що є доступними для усіх людей незалежно від їхніх фізичних обмежень та віку» [3].

Також багато науковців використовують термін «безбар'єрний туризм» і визначають «організацію безбар'єрного туризму як процес розвитку туризму, що надає доступність в плані пристосування інфраструктури туристичних центрів і об'єктів туристського показу до різних потреб всіх людей, в тому числі людей з обмеженими фізичними можливостями, їх опікунів і членів сім'ї» [4]. Дослідники В. Лепський, Л. Науменко Л. Борисова поєднують раніше проаналізовані визначення і пропонують використовувати термін «інклюзивно-реабілітаційно-соціальний туризм», який на їх думку є цілісною системою заходів, спрямованих на надання особам з інвалідністю можливості відновлення та розвитку їх фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня з метою сприяння подальшої інтеграції в суспільство [5, с. 48-50].

Проведений аналіз підходів науковців, надає змогу стверджувати, що питання доступності та шляхи реалізації програм інклюзивності туристичних послуг необхідно розглядати в комплексі, спираючись на наступні принципи:

- забезпечення умов для того, щоб громадяни з інвалідністю могли продовжувати жити в своїх громадах і вести активний спосіб життя за наявності необхідної підтримки;
- надання можливостей для активної участі в ухваленні рішень, які безпосередньо та опосередковано стосуються їхнього дозвілля, відпочинку, реабілітації;
- забезпечення необхідної підтримки в рамках звичайних систем охорони здоров'я, освіти, соціальних послуг та т.п.;
- залучення до соціального та економічного розвитку суспільства, а їхні інтереси мають бути враховані в регіональних стратегіях розвитку територіальних громад.

Проведені дослідження дозволили визначити негативні фактори, що ускладнюють розвиток інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні в реаліях сьогодення (рис. 1).

Рис. 1. Негативні фактори, що ускладнюють розвиток інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні

Джерело: складено авторами

Також необхідно відмітити, що на тлі політичної та економічної нестабільності, яка викликана війною в Україні виникають додаткові перешкоди для розвитку інклюзивного туризму. Військовий стан в Україні вплинув на реалізацію безбар'єрної і доступної туристичної політики та розвиток інфраструктури, необхідної для забезпечення рівних можливостей у споживачів послуг інклюзивного туризму та висвітлив проблеми їх повоєнної реабілітації.

Ситуація яка склалася в Україні в зв'язку з наслідками російської агресії скоротила міжнародну співпрацю та обмін досвідом із розвиненими країнами, де інклюзивний туризм є пріоритетним напрямом для розвитку туризму в цілому [8, с.180-183]. Для подолання існуючих перешкод в Україні, на сьогоднішній день необхідно активніше використовувати можливі державні, приватні, громадські ресурси для фінансування інфраструктурних об'єктів, маркетингових та навчальних програм в сфері інклюзивного туризму. Інтегрований підхід та національні і регіональні стратегії розвитку туризму з урахуванням вимог до безбар'єрного середовища будуть сприяти формуванню та розвитку інклюзивного туризму в повоєнній Україні.

Під час аналізу перспектив розвитку інклюзивного туризму на території України виявлено, що туристи з інвалідністю стикаються з чисельними перешкодами, які пов'язані з недоліками у соціальній інфраструктурі, архітектурними бар'єрами та відсутністю доступного транспорту. Більшість таких туристів не здатні самостійно відвідувати громадські місця, користуватися послугами закладів культури, магазинів, аптек та навіть транспорту. Інклюзивні туристи відчувають свою обмеженість у правах на повноцінне життя. Саме тому питання інтеграції цієї групи населення в суспільство повинно стати одним з першочергових завдань для сучасного цивілізованого суспільства.

Маємо позитивний досвід Кіровоградського регіону, де у січні 2025 року розпочали розробку програм інклюзивного туризму, що включатимуть екскурсії до музеїв, об'єктів культурно-історичної спадщини, рекреаційних та паркових зон, які будуть використовуватись при психологічній реабілітації та соціальній адаптації ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих воїнів, заслуговує уваги досвід співпраці Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» із Черкаським обласним госпіталем ветеранів війни у сфері рекреаційно-реабілітаційних послуг [9].

Наприклад, у «Історико-культурному заповіднику «Тустань» (найпопулярніша туристична локація на Львівщині) у 2023 році реалізовано проект «Фіджитальна трансформація Тустані: доступна спадщина у цифрі й на місцевості». Для розвитку інклюзивних туристичних маршрутів туроператорів та гідів розроблено мобільний застосунок «Тустань Гід», де синхронізована вся необхідна інформація для туристів про існуючі маршрути довкола пам'ятки. Також встановлено бронзовий макет реконструкції фортеці Тустань, який містить металеві інформаційні таблиці з двомовними написами шрифтом Брайля, а також QR-код з екскурсійним аудіо-гідом опису макету [10].

Попит на інклюзивні послуги стимулює бізнес сектор туроперейтингу пропонувати адаптовані умови проживання (номери, санвузли, простори з пандусами і тактильними вказівниками), спеціалізовані транспортні послуги (автомобілі з підйомниками, просторі салони) і програми для туристів із особливими потребами (екскурсії природними парками, історичні об'єкти з аудіогідами чи тактильними моделями). Попит на доступну інфраструктуру стимулює інвестиції в благоустрій, транспортну доступність та інші об'єкти, що приваблюють туристів. Орієнтація на інклюзивність також свідчить про

соціальну відповідальність туристичного бізнесу. Туристи з обмеженими можливостями часто подорожують із супроводжуючими, що додатково збільшує попит на послуги.

Повоєнна Україна потребуватиме відновлення не лише інфраструктури, а й соціальних та психологічних аспектів життя населення. Нами удосконалено модель інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні в повоєнний період, яка передбачає заходи соціальної реабілітації (рис. 2). Формування програм розвитку послуг інклюзивно-реабілітаційного туризму дозволить підвищити рівень соціального захисту громадян, що є пріоритетним завданням для післявоєнного відновлення держави. Державна підтримка створення безбар'єрного простору також

спрямовано на підвищення рівня туристичного обслуговування [11].

Таким чином, інклюзивний реабілітаційний туризм стане важливим інструментом відновлення фізичного та психологічного здоров'я громадян і допоможе об'єднати суспільство після важких випробувань.

Інклюзивний туризм створює можливості для людей з інвалідністю, ветеранів війни, внутрішньо переміщених осіб та інших уразливих категорій суспільства відчувати себе повноцінними учасниками життя. Це сприятиме їхній інтеграції в соціум, зниженню рівня ізоляваності та формуванню нових соціальних зв'язків. Крім того, такий вектор розвитку туризму може змінити ставлення суспільства до

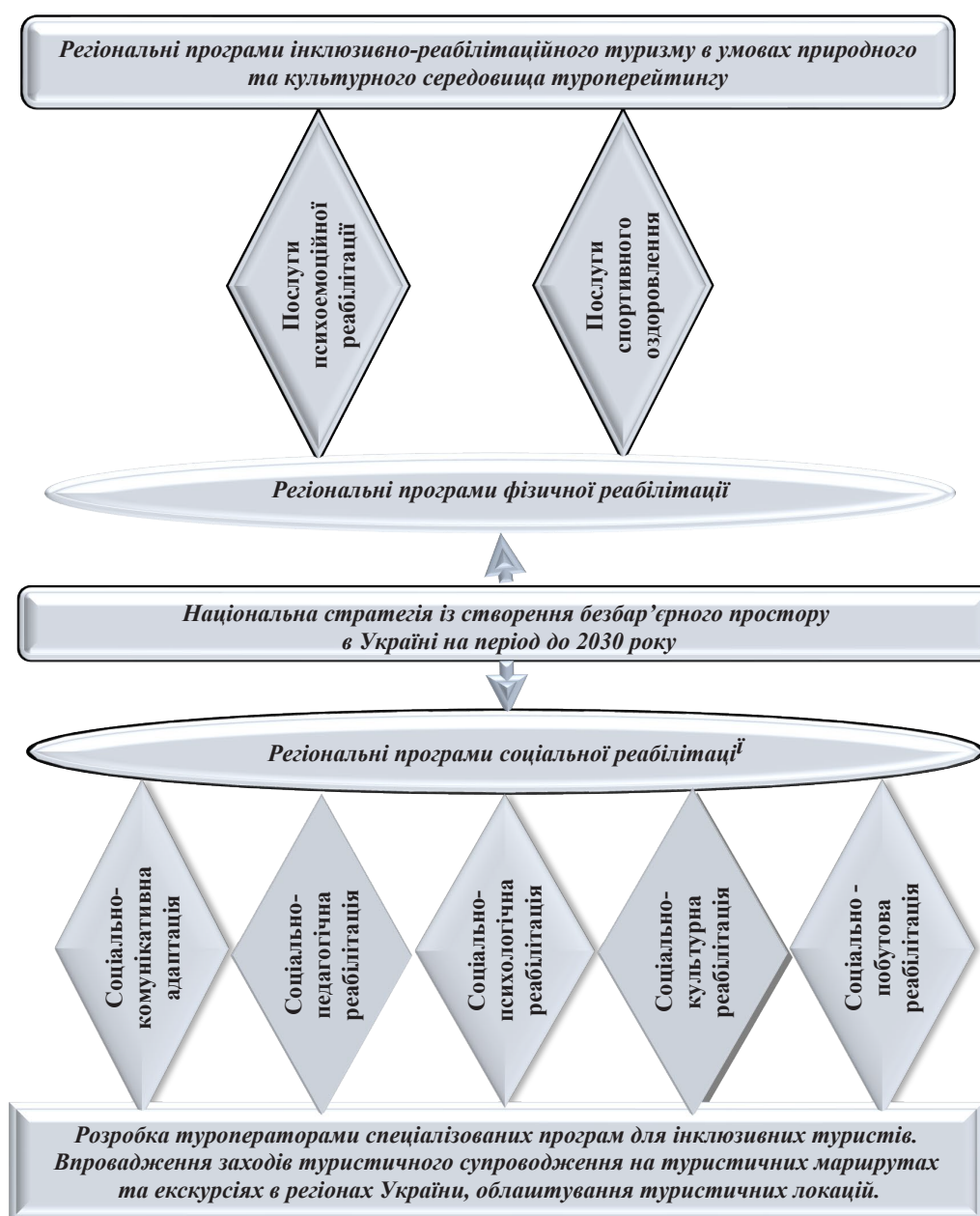

Рис. 2. Удосконалена модель інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні в повоєнний період

Джерело: складено авторами на основі [12]

інклюзивності, сприяти впровадженню принципів рівності та толерантності.

Висновки. Розвиток послуг інклюзивно-реабілітаційного туризму є важливим напрямом післявоєнного відновлення України та туropolерейтингу. Реалізація запропонованих заходів сприятиме не лише покращенню соціального середовища, але й створенню економічних можливостей для населення регіонів, доступу громадян із обмеженими можливостями до туристичних ресурсів, підвищенню міжнародної конкурентоспроможності туристичної галузі України. Одним із ключових аспектів є унікальність рекреаційних ресурсів України, які здатні забезпечити умови для комплексної реабілітації туристів із різними потребами. Природний та культурно – історичний потенціал створює можливості для приваблення як внутрішніх, так і іноземних туристів, формування програм та стратегій спеціалізованого туropolерейтингу. Проте реалізація цього потенціалу потребує розробки механізму залучення державних та приватних інвестицій щодо розбудови безбар'єрного простору.

Разом із тим існують суттєві перешкоди для розвитку послуг інклюзивного туризму в Україні, який стримується через недостатнє державне та місцеве фінансування спеціалізованого обладнання туристичних локацій, впровадження заходів співробітництва з громадськими організаціями, а також необхідну підготовку персоналу сфери туризму та гостинності щодо надання послуг туристам з інклюзивними потребами. Розбудова інфраструктури інклюзивно-реабілітаційного туризму сприятиме розвитку ринку послуг спеціалізованого туropolерейтингу в умовах повоєнного відновлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ali F., Cain L., Legendre T.S., Wu L. (2023). The intersection of technology, accessible tourism and tourists with intellectual disabilities: Proposing a novel conceptual framework. *Journal of Hospitality and Tourism Research*. 2023. Vol. 47(4). P. 847–861. DOI: <https://doi.org/10.1177/10963480221142499>
2. Влащенко Н. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму. *Бізнес інформ*. 2018. № 9. С. 122–126.
3. Buhalis D., Darcy S. Accessible tourism: Concepts and issues, aspects of tourism, Channel View Publications, Bristol. 2011.
4. Барський Ю., Бакота Д., Єрко І. (2021). Доступний (інклюзивний) туризм: основні поняття. URL: <https://konfgeolutsk.wordpress.com/author/konfgeolutsk/>
5. Лепський В., Науменко Л., Борисова І. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: наукове обґрунтування та перші кроки втілення у життя. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2016. № 4. С. 47–52.
6. Матвійчук Л.Ю., Чепурда Л.М. Формування доступного середовища інклюзивного туризму. *Економічний форум*. 2020, 2. С. 74–80.
7. Кучер Г. М., Кравченко О. О. Інклюзивний соціально реабілітаційний туризм як складова соціальної роботи у громаді (на прикладі м. Умань). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. Вип. 2. С. 109–114.
8. Давидова О.Ю., Михальченко О.Ю. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму як складової соціально економічного розвитку України. *Бізнес інформ*, № 8. 2023. С. 179–184.
9. На Кіровоградщині розробляють проекти інклюзивного туризму. URL: <https://surl.li/anbqfw> (дата звернення 10.02.2025)
10. У заповіднику «Тустань» з'явилися туристичні об'єкти для людей з інвалідністю. URL: <https://surl.li/siokld> (дата звернення 10.02.2025)
11. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 14.04.2021 № 366-р. URL: <https://surl.li/ggogoi> (дата звернення 14.02.2025)
12. Безугла Л., Белобородова М., Герасименко Т. (2022). Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. Вип. 2 (6). С. 20–25. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022.4](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022.4) (дата звернення 11.02.2025)

REFERENCES:

1. Ali F., Cain L., Legendre T.S., Wu L. (2023). The intersection of technology, accessible tourism and tourists with intellectual disabilities: Proposing a novel conceptual framework. *Journal of Hospitality and Tourism Research*, vol. 47(4), 847–861. DOI: <https://doi.org/10.1177/10963480221142499> [in English]
2. Vlachchenko N. (2018). Problemy ta perspektyvy rozvytku infrastruktury dlia potreb inkluzyvnoho turyzmu. [Problems and prospects for infrastructure development for inclusive tourism]. *Biznes Inform*, vol. 9, pp. 122–126 [in Ukrainian]
3. Buhalis, D., Darcy, S. (2011). Accessible tourism: Concepts and issues, aspects of tourism, Channel View Publications, Bristol. [in English]
4. Barskyi Yu., Bakota D., Yerko I. (2021). Dostupnyi (inkluzyvnyi) turizm: osnovni poniattia [Accessible (inclusive) tourism: Basic concepts]. Available at: <https://konfgeolutsk.wordpress.com/author/konfgeolutsk/> (accessed February 10, 2025) [in Ukrainian]
5. Lepskyi V., Naumenko L., Borysova I. (2016). Inkluzyvnyi turizm yak vyd reabilitatsii: naukove obgruntuvannia ta pershi kroky vtilennia u zhyttia [Inclusive tourism as a form of rehabilitation: scientific substantiation and first steps of implementation]. *Ukrainskyi visnyk medyko-sotsialnoi ekspertyzy*, vol. 4, pp. 47–52 [in Ukrainian]
6. Matviichuk L.Yu., Chepurda L.M. (2020). Formuvannia dostupnoho seredovyscha inkluzyvnoho turyzmu [Creating an accessible environment for inclusive tourism]. *Ekonomichnyi forum*, vol. 2, pp. 74–80 [in Ukrainian]
7. Kucher H. M., Kravchenko O. O. (2019). Inkluzyvnyi sotsialno reabilitatsiynyi turizm yak skladova sotsialnoi roboty u hromadi (na prykladi m. Uman) [Inclusive social rehabilitation tourism as a component

of social work in the community (based on the example of Uman)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedagogika. Sotsialna robota*, vol. 2, pp. 109–114 [in Ukrainian]

8. Davydova O.Yu., Mykhalchenko O.Yu. (2023). Problemy ta perspektyvy rozvytku inkluzyvnoho turyzmu yak skladovoi sotsialno ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Problems and prospects of inclusive tourism development as a component of social and economic development of Ukraine]. *Biznesinform*, vol. 8, pp. 179–184 [in Ukrainian]

9. Na Kirovohradshchyni rozrobliaiut proekty inkluzyvnoho turyzmu. [Inclusive tourism projects are being developed in the Kirovohrad region]. Available at: <https://surl.li/anbqfw> (accessed February 10, 2025) [in Ukrainian]

10. U zapovidnyku “Tustan” z’iavlyisia turystychni obiekty dlia liudei z invalidnistiu [Tourist facilities for

people with disabilities have appeared in the Tustan reserve]. Available at: <https://surl.li/siokld> (accessed February 10, 2025) [in Ukrainian]

11. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvoren-
nia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On Approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period up to 2030]. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy; Stratehiia vid 14.04.2021 No 366-r. Available at: <https://surl.li/ggogoi> (accessed February 14, 2025) [in Ukrainian]

12. Bezuhla, L., Bieloborodova, M., Herasymenko, T. (2022). Formuvannia inkluzyvno-reabilitatsiinoho turyzmu v Ukraini. [Formation of inclusive and rehabilitation tourism in Ukraine]. *Innovatsii ta tekhnolohii v sferi posluh i kharchuvannia*, vol. 2 (6), pp. 20–25. DOI: [https://doi.org/10.32782/2708-4949.2\(6.2022](https://doi.org/10.32782/2708-4949.2(6.2022)) (accessed February 11, 2025) [in Ukrainian]